

Юрійчук Н. Д.

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8308-3283

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики*

та методики навчання

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ
імені Григорія Сковороди»*

(м. Переяслав-Хмельницький, Україна) E-mail: nd711@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

У статті піднімається питання системи вищої освіти України, зокрема філологічної, що на сучасному етапі розвитку постійно зазнає кардинальних змін, у зв'язку з широкою сферою функціонування української мови, її державним статусом. Стан і розвиток сучасної цивілізації вимагають від носіїв мови досконалого володіння як основами лінгвістичних одиниць різних структурних рівнів, так і всіма засобами мови і особливостями їх реалізації у процесі спілкування.

Мета роботи. На підставі аналізу наукової літератури, з'ясувати поняття «комунікативна компетентність», окреслити її вплив на підготовку майбутнього вчителя української мови і літератури, визначити стан досліджуваної проблеми.

Методологічною основою дослідження є теоретичні засади реформування вищої освіти. У науковій розвідці застосовуються різні методи педагогічного дослідження: змістовий аналіз науково-теоретичних концепцій; вивчення праць з актуальних проблем вищої та загальної середньої освіти; аналіз, синтез і узагальнення психолого-педагогічної, лінгвістичної і методичної літератури; спостереження, узагальнення передового педагогічного досвіду для вивчення стану розробленості проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів.

Наукова новизна полягає у конкретизації поняття «комунікативна компетентність майбутнього вчителя-філолога», що розглядається як результат сформованості професійної компетентності та особистісних якостей майбутнього вчителя, які дозволяють установлювати психологічний контакт із учнями закладів загальної середньої освіти, логічно, науково та стисло передавати інформацію, керувати процесом

спілкування й організовувати педагогічно доцільну взаємодію в освітньому процесі.

Висновки. Здійснено аналіз і узагальнення теоретичних та практичних розвідок з проблеми формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога. Розглянуто поняття «комунікативна компетентність», сутність і особливості комунікативної компетентності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, компетентнісний підхід, вчитель-філолог, система вищої освіти, українська мова і література.

Постановка проблеми. Система вищої освіти України на сучасному етапі постійно зазнає кардинальних змін, що зумовлено її виходом на європейський і світовий простір. Значною мірою вони охоплюють мовну підготовку, зокрема вивчення філологічних дисциплін як засобів міжкультурної комунікації, що спричинено насамперед мовною політикою держави, соціальною престижністю мови, її значенням для суспільства в цілому і для кожного свідомого громадянина, а також формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів.

Пріоритетним напрямом реформування сучасної вищої освіти є професійна підготовка компетентного фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці. Зауважимо, що «компетентним» у науковій розвідці вважаємо майбутнього вчителя-філолога, який добре обізнаний у педагогічній діяльності, володіє всіма компетентностями, зокрема психологічними, лінгвістичними, комунікативними, методичними, педагогічними, культурологічними, літературними, фольклорними, інформаційними, науково-дослідними тощо.

Зазначимо, що на думку О. Семеног, професійна підготовка передбачає сукупність психологічних і моральних якостей особистості, знань, умінь, навичок, оволодіння якими дає їм можливість викладати відповідні предмети в загальноосвітніх закладах різних типів, що зумовлює оновлення методології змісту й технологій підготовки компетентних фахівців цієї спеціальності з

урахуванням компетентнісно-орієнтованого та комунікативного підходів [8, 28].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку системи вищої освіти, проблема підготовки професійно компетентного вчителя-філолога, зокрема формування комунікативної компетентності, стало предметом тривалих дискусій науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження різних аспектів професійної підготовки майбутнього вчителя досить широко представлені у працях О. Абдуліної, В. Андрущенка, Н. Білокур, В. Бондар, Б. Гершунського, І. Зязюна, О. Мороз, Н. Голуб, Н. Дем'яненко, М. Євтуха, В. Коваль, С. Золотухіної, О. Семеног, О. Савченко, С. Сисоєвої та ін.

Так, основні аспекти лінгвістичної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури досліджували А. Нікітіна, А. Грищенко, М. Плющ, Т. Донченко, Л. Мацько, Л. Мамчур, літературознавчої – Б. Степанишин, Є. Пасічник, методичної – О. Біляєв, М. Пентилюк, С. Караман, Т. Симоненко, Н. Голуб, Н. Остапенко, К. Плиско, Л. Сімоненко, закономірності формування в учителя комунікативних навичок та умінь, розвиток комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя вивчали Н. Волкова, Ю. Вторнікова, К. Касярум та ін.

Численні праці відомих учених-дидактів і методистів свідчать, що досліджувана проблема належить до пріоритетних у вітчизняній педагогічній науці. Проте невирішеними залишається низка питань, зокрема, формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів на сучасному етапі розвитку закладу вищої освіти.

Це зумовлено тим, що здобуті під час навчання професійні знання, уміння і навички, не становлять цілісної системи, яка функціонує в реальній педагогічній діяльності.

Мета написання статті. На підставі аналізу наукової літератури, з'ясувати поняття «комунікативна компетентність», окреслити її вплив на

підготовку майбутнього вчителя української мови і літератури, визначити стан досліджуваної проблеми.

Методологічною основою дослідження є теоретичні засади реформування вищої освіти. У науковій розвідці застосовуються різні методи педагогічного дослідження: змістовий аналіз науково-теоретичних концепцій; вивчення праць з актуальних проблем вищої та загальної середньої освіти; синтез і узагальнення психолого-педагогічної, лінгвістичної і методичної літератури; спостереження, узагальнення передового педагогічного досвіду для вивчення стану розробленості проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів.

Наукова новизна полягає у конкретизації поняття «комунікативна компетентність майбутнього вчителя-філолога», що розглядається як результат сформованості професійної компетентності та особистісних якостей майбутнього вчителя, які дозволяють установлювати психологічний контакт із учнями закладів загальної середньої освіти, логічно, науково та стисло передавати інформацію, керувати процесом спілкування й організовувати педагогічно доцільну взаємодію в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Реформування закладів загальної середньої освіти, зумовлює зміни у підготовці майбутнього вчителя-філолога, становлення якого залежить від умов забезпечення навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти. Оскільки її завдання полягає у підготовці висококваліфікованого фахівця, конкурентноспроможного на сучасному ринку праці, який володіє певним набором знань і особистих якостей, а також досвідом їх застосування, має практичні вміння і навички, що дозволить йому виконувати функціональні обов'язки [10, 155].

Тому на сьогодні комунікативна компетентність, у системі всіх професійних компетентностей (психологічних, лінгвістичних, методичних, педагогічних, культурологічних та ін.), визнана ключовою характеристикою фахівця будь-якої галузі і розглядається вченими як одна з умов навчання.

Аналіз і узагальнення теоретичних та практичних розвідок з досліджуваної проблеми дає підстави стверджувати, що паралельно функціонують терміни «професійна мовнокомунікативна компетенція», «професійно-комунікативна компетенція», що свідчить про різні підходи до визначення та розуміння комунікативної компетентності, її видів та характеристик.

Розглянемо детальніше дефініцію «комунікативна компетентність», окреслимо її роль у становленні та формуванні майбутнього вчителя української мови та літератури.

Як відомо, повноцінний розвиток кожної людини, існування її як особистості неможливі без зв'язку із суспільством, без мови, без спілкування з оточуючими. Саме в процесі спілкування, комунікативної взаємодії, найзмістовнішими засобами яких є слово, за допомогою мови ми можемо виразити свою індивідуальність та сутність. Мова виступає сьогодні в системі професійної підготовки об'єднуючою ланкою, засобом освіти і формування професійної готовності до педагогічної діяльності в умовах постійно змінного комунікативного простору. Тому категорія «комунікативна компетентність» активно вивчається в педагогічній науці.

Унаслідок цього науковці звертають велику увагу на формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога, що дасть йому можливість підготувати учнів загальних середніх закладів освіти до повноцінної комунікації у всіх сферах суспільного життя, отримання інформації в процесі спілкування з оточуючими, висловлювання власної точки зору, розуміння надбань національної культури, оскільки успіх комунікації значною мірою залежить від компетентності співрозмовників, тобто від сформованих рис комунікативної компетентності особистості.

Як зазначалося вище, вся система професійних компетентностей учителя-філолога тісно взаємопов'язана з комунікацією, що, в свою чергу, вимагає високого рівня сформованості комунікативних умінь, а відтак – комунікативної компетентності, яка є інтегративним комплексом знань, умінь

і навичок, що визначає конструктивну передачу й сприймання інформації, ведення діалогу й монологу, з урахуванням основних правил нормативності мовлення; продуктивна організація педагогічної взаємодії.

У цьому контексті Л. Мамчур стверджує, що комунікація (лат. *communicativ*) – це спілкування, обмін думками, специфічна форма взаємодії людей у процесі їх діяльності (в даному випадку – навчальної). Спілкування (комунікація) між людьми – важливий і вихідний момент досліджень філософів, психологів, лінгвістів, лінгводидактів. (С. Абрамович, Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Н. Бунаков, Ф. Буслаєв, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Гойхман, Е. Голобородько, Т. Донченко, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Хорошківська) [5, 193].

У педагогічному словнику С. Гончаренка, наприклад, поняття комунікації сформульоване як «риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість. Формується в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі [2, 38]».

Звідси робимо висновок, що у педагогічному процесі комунікація – основа всієї педагогічної діяльності. Сьогодні наявність комунікативних якостей у випускника закладу вищої освіти є нормативно обов'язковими.

Слід зауважити, що при подальшому дослідженні формування комунікативної компетентності вчителя ми притримуємось думки вчених у тому, що дефініції «комунікація» та «спілкування» є тотожними. Таким чином, погоджуємось з науковцями, визначаючи їх як сукупність комунікативних здібностей, якостей, умінь і навичок, спрямованих на передачу, отримання й перетворення інформації у процесі міжособових стосунків, а також на встановлення і підтримку контакту [3, 101].

У контексті поглиблення розуміння сутності поняття «комунікативна компетентність», науці відомі різні підходи до його трактування.

Так, зокрема Т. Вольфовська трактує поняття «комунікативної компетентності», як необхідний людині рівень сформованості досвіду, умінь і

навичок міжособистісної взаємодії, щоб успішно функціонувати в суспільстві з урахуванням власних здібностей і соціального статусу [1, 13].

У свою чергу О. Сібіль визначає комунікативну компетентність як «знання та вміння, які забезпечують об'єктивне сприйняття оточуючих, знаходження адекватного стилю й тону спілкування, здібність емоційно відгукуватися на переживання інших людей, враховувати особливості особистості та психологічного стану співрозмовника, як розвиток рефлексії (самоусвідомлення, самоаналіз) своїх комунікативних можливостей, позиції у спілкуванні. [7, 11]».

Л. Мамчур акцентує увагу на тому, що комунікативна компетентність у науці розглядається як здатність індивіда налагоджувати та підтримувати необхідні контакти в соціумі, як сукупність знань, умінь та навичок у сфері вербальних і невербальних засобів для адекватного сприйняття та відображення дійсності у різноманітних ситуаціях спілкування. [5, 194].

На думку О. Низовець, комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми в рамках професійної діяльності, що є інтегральним, відносно стабільним, цілісним утворенням, котре проявляється в індивідуально-психологічних властивостях та особливостях спілкування, включає сукупність знань, досвіду, якостей, здібностей особистості, які дозволяють ефективно виконувати професійні комунікативні функції [6, 136].

У науці існує ще багато тлумачень комунікативної компетентності, зокрема: уміння встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми (Г. Данченко, Ю. Жуков, С. Козак, С. Макаренко, Л. Петровська, П. Растенніков, Ю. Рись, В. Степанов, В. Ступницький); володіння сукупністю мовних та мовленнєвих умінь (Є. Головаха, Т. Ладиженська, Є. Мелібруд, Н. Паніна, Р. Парошина, М. Станкін); знання норм і правил спілкування (Т. Іванова, А. Козлов) [4, 12].

Аналізуючи різні погляди вчених, вважаємо, що комунікативна компетентність особистості включає вміння оперувати, стилістично

правильно користуватися мовленнєвими засобами, відповідно до ситуації та мети спілкування, здатність розуміти і висловлювати думки, дотримуватись норм сучасної української літературної мови тощо.

Таким чином, слушно зазначають науковці, що формування комунікативної компетентності студентів-філологів є комплексним поняттям, яке можна розглядати як систему обґрунтованих педагогічних дій та цілеспрямованих заходів, які впроваджуються в науково-освітній процес вищого навчального закладу. Цей процес супроводжується формуванням мовленнєвої, соціокультурної, лінгвістичної, комунікативної, творчої, інформаційної компетентностей тощо [9, 75].

Готуючи студентів-філологів «слід виховувати в них перш за все глибоку любов до свого фаху, високу культуру мови та мовлення, шляхетність, моральність словесника, який «формує душу» вихованця, закладає в неї певні переконання і погляди [11, 225].

Вчитель-філолог забезпечує розвиток інтелекту в школярів, сприяє виробленню й удосконаленню понятійного апарату, формує національну свідомість, тому він повинен бути добре підготовлений до виконання покладених на нього завдань та бути фахівцем з високим рівнем комунікативної компетентності.

Висновки. Отже, до формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога відносимо лінгвістичне навчання, що формує україномовну поведінку, актуалізує лексичну, семантичну, граматичну компетенції, удосконалює уміння й навички особистісно-мовленнєвої діяльності, виховує особистість, здатну вільно і комунікативно доцільно спілкуватися у різних сферах суспільного життя тощо. Через опанування студентами народних звичаїв та традицій відбувається заглиблення їх у світ української ментальності.

Оскільки праця вчителя зорієнтована на розвиток особистості учня, засвоєння певних норм поведінки, інтелектуальний розвиток, вчитель-філолог повинен володіти не лише масивом психологічних і спеціальних

педагогічних знань, а насамперед уміннями педагогічного спілкування.

Наша наукова розвідка не претендує на остаточне вирішення проблеми, вона лише акцентує увагу на важливості формування комунікативної компетентності як системи обґрунтованих педагогічних дій та цілеспрямованих заходів, що впроваджуються в освітній процес закладів вищої освіти. Потребують подальшого дослідження такі аспекти питання, як суть та ознаки комунікативної компетентності.

References

1. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна із передумов досягнення життєвої мети. *Шлях освіти*. 2001. №3. С. 13–16.

Volfovskaya, T. (2001). Komunikatyvna kompetentnist molodi yak odna iz peredumov dosyagnennya zhyttyevoyi mety. [Youth communicative competence as one of the prerequisites for achieving a life goal]. *The path of education*, 3, 13–16.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-е, доп. і випр. Рівне : Волинські береги, 2011. 552 с.

Goncharenko, S. U. (2011). Ukrayinskyj pedagogichnyj encyklopedychnyj slovnyk. [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. Vyd. 2-e, dop. i vypr. Rivne, Ukraine : Volynski beregy

3. Жирун О. А. Педагогічна комунікація в аспекті професійної ідентичності. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. № 1. С. 100–104.

Zhyrun, O. A. (2010). Pedagogichna komunikaciya v aspekti profesijnoyi identychnosti. [Pedagogical communication in the aspect of professional identity]. *Bulletin of NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy*, 1, 100–104.

4. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. педаг. наук: 13.00.04. Полтава. 2015. 250 с.

Kogut, I. V. (2015). Formuvannya profesijno-pedagogichnoyi komunikatyvnoyi kompetentnosti majbutnogo vchytelya. [Formation of the

professional-pedagogical communicative competence of the future teacher]. Doctor's thesis : 13.00.04. Poltava, Ukraine.

5. Мамчур Л. Мовна і комунікативна компетентність особистості: суть і характерні ознаки. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон: Вид-во ХДПУ, 2006. Вип. 4. С. 193–197.

Mamchur, L. I. (2006). *Movna i komunikatyvna kompetentnist osobystosti: sut i xarakterni oznaky*. [Linguistic and communicative competence of the individual: the nature and characteristics]. *Pedagogical sciences: collection of scientific works*. Kherson: CDU Publishing House, Vyp. 4, 193–197.

6. Низовець О. А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ. 2011. 23 с.

Nyzovecz, O. A. (2011). *Osobystisni determinanty rozvytku komunikatyvnoyi kompetentnosti majbutnix psychologiv* [Personal determinants of the development of communicative competence of future psychologists]. Extended abstract of doctor's thesis 19.00.07. Kyiv, Ukraine.

7. Сібіль О. Компетентність випускника школи. *Завуч*. 2004. №8 (194). С. 11–12.

Sibil, O. (2004). *Kompetentnist vypusknyka shkoly*. [Competence of a school graduate]. *Head*, №8 (194), 11–12.

8. Семеног О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови та літератури. Глухів, 2002. С. 28–29.

Semenoh, O. M. (2002). *Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury*. [Professional training of future teachers of Ukrainian language and literature]. Gluhiv, Ukraine.

9. Шарова Т. М., Шаров С. В., Бородихіна О. В. Формування комунікативно-діалогічної компетентності студентів-філологів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 29. С. 74–76.

Sharova, T. M., Sharov, S. V., Borodyxina, O. V. (2017). *Formuvannya komunikatyvno-dialogichnoyi kompetentnosti studentiv-filologiv*. [Formation of

communicative-dialogical competence of students-philologists]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*, 29, 74–76.

10. Юрійчук Н. Д. Формування методичної компетентності майбутніх учителів-філологів. *Теоретична і дидактична філологія : збірник наукових праць*. Переяслав-Хмельницький. 2019. Вип. 30. С. 153–159.

Yurijchuk, N. D. (2019). Formuvannya metodychnoyi kompetentnosti majbutnix uchyteliv-filologiv. [Formation of methodological competence of future philology teachers. *Theoretical and didactic philology : a collection of scientific works, Ukraine*, Vyp. 30, 153–159.

11. Юрійчук Н. Д. Професійна підготовка майбутніх учителів-філологів у контексті компетентнісного підходу. *Теоретична і дидактична філологія : збірник наукових праць*. Переяслав-Хмельницький. 2014. Вип. 17. С. 215–225.

Yurijchuk, N. D. (2014). Profesijna pidgotovka majbutnix uchyteliv-filologiv u konteksti kompetentnisonogo pidxodu. [Professional training of future philology teachers in the context of a competency approach]. *Theoretical and didactic philology: a collection of scientific works, Ukraine*, Vyp. 17, 215–225.

Yuriychuk N.

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8308-3283

Ph. D in Pedagogics Assistant Professor,
Assistant Professor at the Chair for Ukrainian
Linguistics and Methods of Education
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University
Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine E-mail: nd711@ukr.net

Formation of communicative competence of a future teacher-philologist

The system of higher education of Ukraine nowadays constantly changes a lot, what is caused by its entry into the European and world space. To a large extent, they cover language training, in particular the study of philological disciplines as a means of intercultural communication, which is primarily due to

the state's language policy, the social prestige of the language, its importance for society as a whole and for every conscious citizen, as well as the formation of professional competence in the future.

The purpose of the work. *On the basis of the analysis of scientific literature, to find out the concept of "communicative competence", to outline its influence on the preparation of the future teacher of Ukrainian language and literature, to determine the state of the problem under study.*

The methodological basis of the study *is the theoretical foundations of higher education reform. Different methods of pedagogical research are used in scientific intelligence: a substantive analysis of scientific-theoretical concepts; study of works on topical problems of higher and general secondary education; analysis, synthesis and generalization of psychological-pedagogical, linguistic and methodological literature; observation, generalization of advanced pedagogical experience to study the state of development of the problem of formation of communicative competence of future teachers-philologists.*

Scientific originality *is about the specification of the concept of "communicative competence of the future teacher-philologist", which is considered as the result of the formation of professional competencies and personal qualities of the future teacher, which allow to establish psychological contact with students of institutions of secondary education, logically, scientifically, and transmit information communication and organize pedagogically appropriate interaction in the educational process.*

Conclusions. *The analysis and generalization of theoretical and practical researches on the problem of formation of communicative competence of the future teacher-philologist is carried out. The concept of "communicative competence", the nature and features of communicative competence are considered.*

Key words: *communicative competence, competency approach, philology teacher, higher education system, Ukrainian language and literature.*

Стаття надійшла до редакції: 20.11.2019 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент О. Д. Кулик

